

BULETINUL MONUMENTELOR ISTORICE

anul xxxix nr.2.1970

COMITETUL DE STAT PENTRU CULTURĂ ȘI ARTĂ

BULETINUL MONUMENTELOR ISTORICE

Nr. 2 • 1970

ANUL XXXIX

- Boris Zderciuc — Monumentele de arhitectură populară și conservarea lor (3).
- Liviu Ștefănescu — Nicolae Iorga și monumentele istorice (12).
- Alexandru Bogdan — Contribuții arheologice la cunoașterea evoluției Castelului Corvineștilor de la Hunedoara (18).
- Radu Heitel — În legătură cu unele probleme ale arheologiei cetăților de piatră, medievale, din Transilvania (26).
- Ioana Cristache-Panaït — Cu privire la unele monumente din Țara Făgărașului în lumina relațiilor cu Țara Românească (30).
- Arh. Eugenia Greceanu — Țara Făgărașului, zonă de radiație a arhitecturii de la sud de Carpați (33).
- Dr. Vasile Drăguț — Monumentele și muzeele (51).
- Olga Mărculescu — Monumentele și omul contemporan (53).
- Roland Schilling — Considerații istorice asupra vechimii castelului medieval din Hunedoara (55).
- Gheorghe I. Cantacuzino — Cercetări arheologice la Brădet-Argeș și problema datării monumentului (56).
- Arh. Ștefan Balș — Lucrările de restaurare la biserica din Brădet — Argeș (60).
- Pavel Chihaia — Inscripția genealogică a lui Ionaș Monea din Veneția de Jos (65).
- Radu Popa — Despre începuturile mănăstirii Remeți-Maramureș (67).
- Andrei Pănoiu — Un monument necunoscut de arhitectură populară vilceană (69).
- Constanța Tatomir — Un document despre restaurările de la Curtea de Argeș, (1875—1887) (71).
- Virgil Tatomir — Pladoarie pentru protejarea bunurilor culturale (73).
- Tereza Sinigalia — Athanase Papageorgiou — Icoane din Cipru (1969) (74).
- Paul D. Popescu — G. Potra, N. Simache — Contribuții la istoricul orașelor Ploiești și Tîrgșor (74).
- x x x — Raportul final al reuniunii experților privind formarea arhitecților și tehnicienilor pentru conservarea monumentelor și așezărilor istorice (UNESCO) (75).
-
- Boris Zderciuc — Les monuments d'architecture populaire et leur conservation (3).
- Liviu Ștefănescu — Nicolae Iorga et les monuments historiques (12).
- Alexandru Bogdan — Contributions archéologiques pour établir l'évolution du Château des Corvins à Hunedoara (18).
- Radu Heitel — À propos des quelques problèmes concernant l'archéologie des forteresses en pierre, médievales, de la Transylvanie (26).
- Ioana Cristache-Panaït — L'histoire des monuments roumains du Pays de Făgăraș, par rapport aux relations avec la Valachie (30).
- Arh. Eugenia Greceanu — Le Pays de Făgăraș, zone d'irradiation de l'architecture du sud des Carpathes (33).
- Dr. Vasile Drăguț — Les monuments et les musées (51).
- Olga Mărculescu — Les monuments et l'homme contemporain (53).
- Roland Schilling — Considérations historiques sur l'ancienneté du chateau de Hunedoara (55).
- Gheorghe I. Cantacuzino — Recherches archéologiques à l'église de Brădet-Argeș et le problème de la datation du monument (56).
- Arh. Ștefan Balș — Les travaux de restauration à l'église de Brădet-Argeș (60).
- Pavel Chihaia — L'inscription généalogique de Ionaș Monea de Veneția de Jos (65).
- Radu Popa — À propos des debuts du monastère de Remeți-Maramureș (67).
- Andrei Pănoiu — Un monument néconu d'architecture populaire de Vilcea (69).
- Constanța Tatomir — Un document sur les restaurations de Curtea de Argeș (1875—1887) (71).
- Virgil Tatomir — Plédoarie pour la protection des biens culturels (73).
- Tereza Sinigalia — Athanase Papageorgiou — Icônes de Chypre (1969) (74).
- Paul D. Popescu — G. Potra, N. Simache — Contributions l'histoire des villes Ploiești et Tîrgșor (74).
- x x x — Rapport final de la réunion des expert, concernant la formation des architectes et techniciens pour la conservation des monuments et des sites historiques (UNESCO) (75).
-
- Boris Zderciuc — Folk Architecture Monuments and their Conservation (3).
- Liviu Ștefănescu — Nicolae Iorga and the Historical Monuments (12).
- Alexandru Bogdan — Archaeological Contributions to the Knowledge of the Evolution of „Castelul Corvineștilor“ (the Corvin Family's Castle) at Hunedoara (18).
- Radu Heitel — Upon some Problems of the Archaeology of the Stone Citadels from Transylvania (26).
- Ioana Cristache-Panaït — The History of the Romanian Monuments in Țara Făgărașului (30).
- Arh. Eugenia Greceanu — Țara Făgărașului — a Zone of Radiation of the Architecture south of the Carpathians (33).
- Dr. Vasile Drăguț — The Monuments and the Museums (51).
- Olga Mărculescu — The Monuments and the contemporary Man (53).
- Roland Schilling — Historical Considerations on the Age of the Medieval Castle at Hunedoara (55).
- Gheorghe I. Cantacuzino — Archaeological Researches at Brădet — Argeș and the Problem of the Date of the Monument (56).
- Arh. Ștefan Balș — The Church from Brădet — Argeș (60).
- Pavel Chihaia — Ionaș Monea's Genealogical Inscription from Veneția de Jos (65).
- Radu Popa — About the Beginning of the Monastery Remeți-Maramureș (67).
- Andrei Pănoiu — An unknown Folk Architecture Monument from Vilcea (69).
- Constanța Tatomir — A Document about the Restorations at Curtea de Argeș (1875—1887) (71).
- Virgil Tatomir — Pleading for the Protection of the Cultural Heritage (73).
- Tereza Sinigalia — Athanase Papageorgiou — Cyprus Icons (1969) (74).
- Paul D. Popescu — G. Potra, N. Simache — Contribution to History of Ploiești and Tîrgșor. (74).
- x x x — The final Report of the Experts' Meeting concerning the Training of Architects and Technicians for the Conservation of the Historical Monuments and Sites (75).

Redacția: Calea Victoriei nr. 120, București 22, sectorul I, telefon 13.98.17. Administrația: ISIAP str. Brezoianu nr. 23—25, telefon 14.67.99. Costul unui abonament anual este de 140 lei. Abonamentele se primesc la administrație și la redacție.

Biserica din satul Brădet, situat pe apa Vilsanului, la 28 km nord de Curtea de Argeș, este o construcție medievală, binecunoscută în cadrul istoriei arhitecturii românești.

Ajunsă în stare proastă, cu zidurile și bolțile brăzdate de crăpături, cu bolta pronaosului sprijinită pe eșafodaje de lemn și cu învelitoarea de șită putrezită, a fost restaurată prin grija Direcției Monumentelor Istorice, între anii 1963 și 1966.

Lucrările executate au ridicat câteva interesante probleme de consolidare, legate de tehnica restaurării, și au căutat totodată să lămurească prin cercetări arheologice, problema vechimii monumentului¹.

Se știe că această biserică este lipsită de tradiționala pisanie de piatră, că are o pictură din 1761 cu portretele ctitorilor reprezentând pe Mircea Voievod și soția sa Mara și o inscripție zugrăvită în pronaos, menționând că a fost făcută în 1546 de Mircea Voievod, fapt ce l-ar indica pe Mircea Ciobanul drept ctitor. Dar, portretele ctitorilor îmbrăcați în veșminte occidentale, numele de Mara în loc de Chiajna, soția lui Mircea Ciobanul, textele unui pomelnic din 1645 și ale unor documente din veacul al XVII-lea cit și caracteristicile arhitecturii sînt tot atâtea dovezi arătînd că așezarea este mult mai veche decît data din inscripție. Existînd documentar încă din vremea lui Vlad Călugărul — la sfîrșitul veacului al XV-lea, ar putea fi deci cea ctitorie a lui Mircea cel Bătrîn cunoscută din tradiție.

Cercetările efectuate au căutat să constate dacă această vechime stabilită pe cale de documente poate fi aplicată construcției existente. Interiorul bisericii a fost cercetat prin secțiuni arheologice longitudinale și transversale. Săpăturile din exterior au descoperit diferite morminte de dată mai recentă.

Din concluziile arheologului nostru cităm: „Cercetările arheologice au dovedit că biserica ce se păstrează pînă azi la Brădet este prima construcție ridicată pe acest loc. În zona cercetată nu a fost găsită nici o urmă care să poată fi atribuită unui monument anterior, fie chiar de lemn. Chiar numai acest fapt impune identificarea actualei biserici cu cea care a servit așezării mănăstirești de la întemeierea ei“.

Trecînd acum la problemele de restaurare mai interesante, ne vom opri asupra consolidării bolții pronaosului, a modificării pridvorului de lemn și a dărîmării și mutării clopotniței.

Prima problemă reprezintă un exemplu tipic pentru lucrările de restaurare unde adesea este necesar să se facă apel la soluțiile cele mai complicate în scopul salvării unui element din arhitectura sau decorația originală.

Bolta pronaosului, care mai păstra vechea sa pictură în frescă, se găsea proptită pe dinăuntru cu un eșafodaj de lemn așezat după cutremurul din 1913. Ea prezenta numeroase și adînci crăpături vizibile pe tot extradodusul, însoțite de o săgeată de aproape 20 cm, între punctele de sprijin de la capetele est și vest, precum și de o ruptură a umerilor de-a lungul zidurilor laterale, atrăgînd o deformare importantă. În discuțiile purtate asupra soluției de consolidare s-a subliniat necesitatea menținerii cu orice preț a bolții dislocate din cauza picturii aflată pe intrados. S-au executat în consecință următoarele lucrări²:

Eșafodajul existent a fost înlocuit treptat cu un eșafodaj nou în măsură să suporte efectiv greutatea zidăriei bolții, completat cu cintre urmîrind profilul deformat al acesteia. Pentru obținerea aderenței cintrelor cu intradosul, fără deteriorarea picturii, s-a lipit peste frescă, după chituiră crăpăturilor, un rînd de hîrtie căptușită cu două foi de policlorură de vinil. Spațiile rămase neaderate cu scîndurile cofrajului au fost apoi umplute cu beton slab compactat prin batere ușoară pînă la perfectă aderență.

După această prealabilă împănare s-a trecut la consolidarea propriu-zisă, îndepărtîndu-se șapa de mortar a extradodusului, scobindu-se rosturile pe două treimi din adîncimea lor, spălîndu-se bine cu apă și prinzîndu-se cu mortar de ciment o serie de mustăți de oțel cu diametrul de 6 mm bine înfipte în rosturi. Capetele rămase libere au fost prinse într-o suprabetonare generală de 8 cm grosime medie, întărită cu diafragme. Consolidarea bolții a fost astfel asigurată, zidăria rămînd prinsă ca într-un corset și suspendată de structura de beton armat a suprabetonării. Lucrarea a fost completată cu tiranți metalici și centuri de beton armat ascunse în zidărie, la nivelul nașterilor arcelor și bolților.

Execuția, foarte migăloasă și anevoioasă, a fost îndeplinită în bune condițiuni, iar vechea pictură, prinsă cu agrafe în părțile desprinse, a putut fi astfel salvată.

¹ Vezi: Sesiunea științifică a Direcției Monumentelor Istorice din 1963.

² Ion Balș — vezi „Jurnalul de restaurare”, *Biserica din Brădet*, Referat, august 1964; Instrucțiuni, iulie 1965; Notă, octombrie 1965; în arhiva D.M.I.

A doua problemă în cadrul restaurării Brădetului a fost pusă în urma discuțiilor asupra menținerii sau desființării pridvorului de aspect țărănesc, adăugat ulterior și socotit ca dăunător arhitecturii monumentului. Istoric — acest adaos avînd aproape două veacuri vechime; funcțional, el constituind o bună protecție a picturilor de pe fațada intrării; arhitectonic, piesele sale de lemn avînd o certă valoare artistică — și în sfîrșit, arheologic, reprezentînd o etapă evolutivă legată de cadrul sătesc în care se afla situată biserica, a fost hotărîtă menținerea sa în formele actuale.

În aplicarea acestei decizii s-a ivit totuși necesitatea unor modificări la șarpanta existentă. Trebuie reamintit că în general, la vechile noastre monumente, lipsește adeseori preocuparea modernă a unei execuții cît mai perfecte, apărînd numeroase deformări și neregularități. Astfel, nu rareori apar la acoperișuri rezolvări de pante atrăgînd forme strîmbe ce nu ar putea fi admise la o construcție refăcută astăzi. La Brădet, deformările inițiale ale acoperișului peste pridvor și pronaos, executat în mod destul de primitiv au fost amplificate prin diferitele cedări ale punctelor de sprijin împinse spre exterior. Noul acoperiș refăcut după suprabetonarea bolții, deși refolosind pe cît posibil vechiul material lemnos, a trebuit să fie modificat pentru a putea cuprinde gabaritul bolții suprabetonate și a obține în același timp de jur împrejur linia orizontală a picăturii streășinei. A fost ca atare necesară o supraînălțare, în dreptul pridvorului, a liniei de sprijinire a cîmpriorilor prin dublarea cosoroabelor existente cu un rînd de cosoroabe suplimentare. S-a folosit în acest scop grinda veche așezată ca tirant, care tăia în mod neplăcut timpanul fațadei vest și care a fost scoasă și deplasată în față.

Menționăm că pe cosoroaba frontală inferioară, frumos împodobită cu crestături, există scrijelite pe fața văzută, o inscripție cu anul 1787 și imaginea unei păsări reprezentînd un porumbel sau un curcan.

A treia problemă a fost ridicată în dorința de a obține o mai bună punere în valoare a monumentului prin dărîmarea clopotniței. Deși de o înfățișare pitorească, această clădire de paiantă datînd de la sfîrșitul veacului trecut, compusă dintr-un turn înalt cu trecerea pe dedesubt, flancat de două cămăruțe, împiedica prin amplasarea sa drept în fața intrării, singura posibilitate de vedere a bisericii înconjurată de brazi. Din această cauză, propunerea, cu toate neajunsurile atrase adeseori de o izolare exagerată a monumentelor prin distrugerea cadrului existent, a fost totuși acceptată și clopotnița a fost dărîmată și refăcută în forme similare într-un loc mai depărtat.

Înainte de a încheia aceste note vom prezenta și câteva detalii ale construcției care au putut fi examinate de aproape cu ocazia măsurătorilor făcute.

În primul rînd trebuie semnalate două greșeli în releveele anterioare cunoscute prin publicații, care au dat naștere la presupuneri eronate³. Astfel, biserica nu are trei ferestre la absida altarului ci numai două, ceea ce o diferențiază de bisericile din veacul al XVI-lea de acest tip. Turla, de asemenea, are o retragere a zidăriei în jurul ferestrelor, care nu putea fi observată pînă acum, din cauza montării tîmplăriei așezată chiar la fața zidului și mascînd această retragere. În ceea ce privește cornișa, care și ea a fost folosită de cercetători ca element de datare, au fost constatate două faze diferite de construcție:

La pronaos, pînă la jumătatea absidelor laterale, cornișa cuprinde un rînd de zimți mici, din cărămizi de format special de 9 cm lățime și 4 cm grosime, cu vîrfurile ascuțite, așezate perpendicular pe fața peretelui, urmat de un șir de cărămizi în format de cavetă, așezate pe muchie.

Pe cealaltă jumătate a corpului bisericii ca și la baza și la tamburul turlei, cornișa cuprinde un rînd de zimți mari din două cărămizi normale suprapuse așezate oblic față de zidărie, peste un șir de cărămizi în format de cavetă. Pe anumite porțiuni profilul în cavetă lipsește, dar zidăria prezintă în acele locuri vădite semne de prefaceri. Restaurarea îndeplinită a avut grijă să păstreze pe locurile lor ambele tipuri de cornișă.

Fără a lua poziție categorică, din examinarea atentă a zidăriei și mortarului sîntem înclinați a considera ca originală cornișa cu zimți și cavetă de tipul 2, adică cu cărămizi normale așezate oblic, cealaltă, la pronaos, putînd fi opera unor prefaceri din vremea lui Matei Basarab. Presupunerea este întărită de lipsa oricărei discontinuități care să arate o diferență de epocă între corp și părțile superioare a bazei și turlei care sînt clădite o dată cu restul, și au o cornișă de tipul 2.

Acest fapt, împreună cu rezultatele arheologice deja expuse, ne permit să concludem, cu credința că problema datării a fost dezlegată, că monumentul în formele actuale este același cu monumentul înălțat de Mircea cel Bătrîn în veacul al XIV-lea.

³ V. Vătășianu — *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, p. 201.

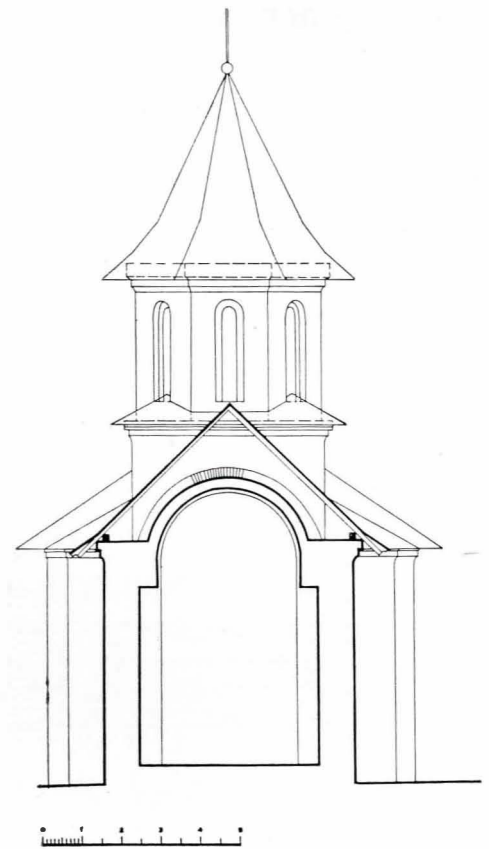
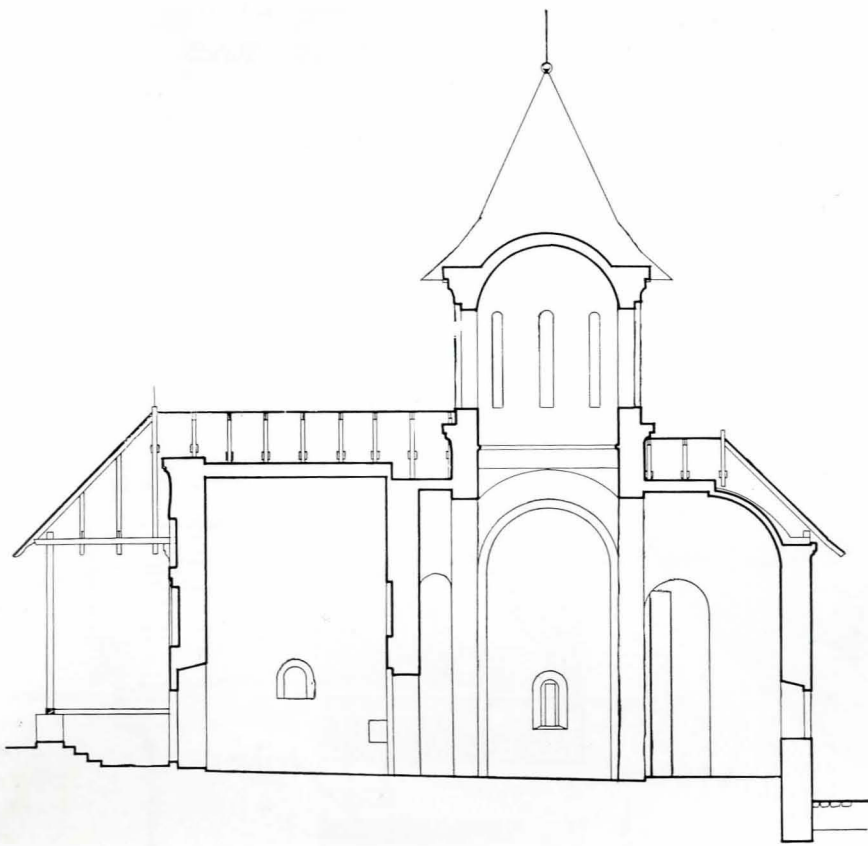
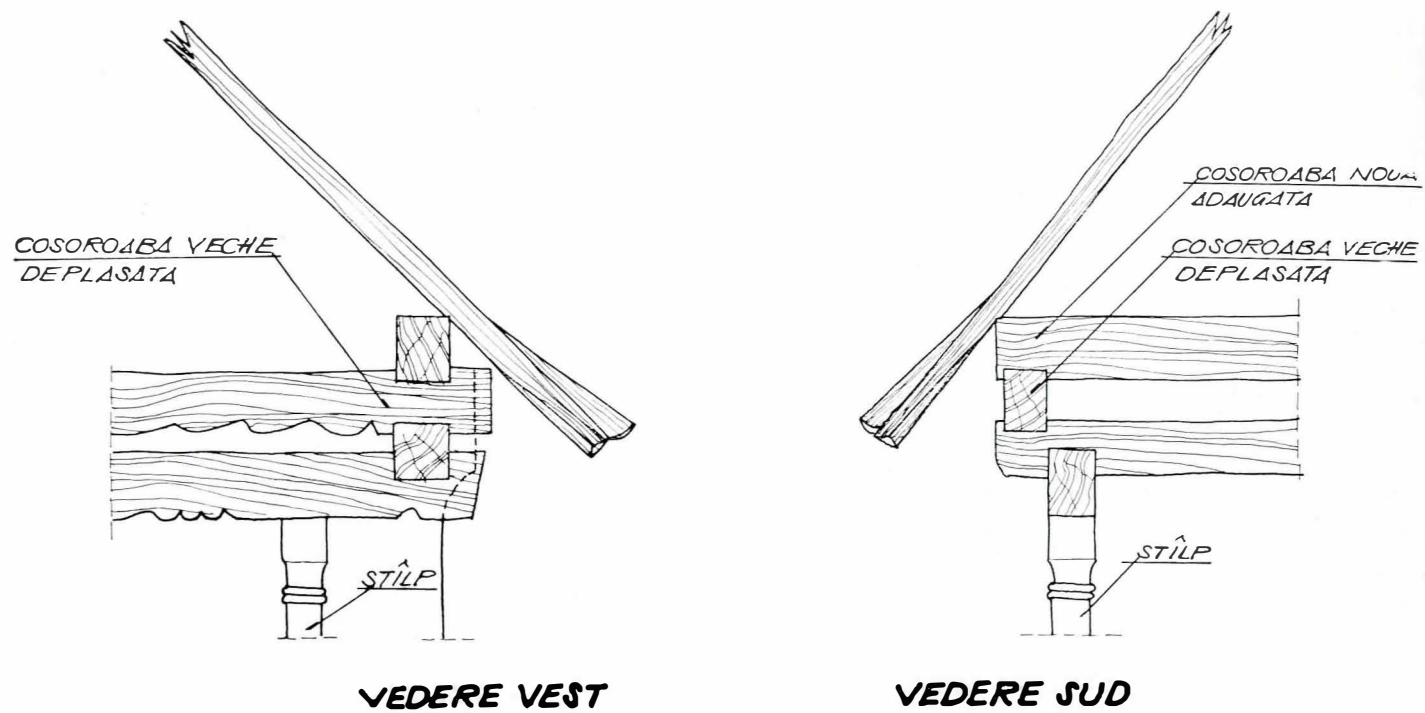

Fig. 1. Biserica din Brădet-Argeș, secțiuni

Fig.2. Fațada de nord, înainte de restaurare

PRIDVOR - CONSTRUCTIE DE LEMN.

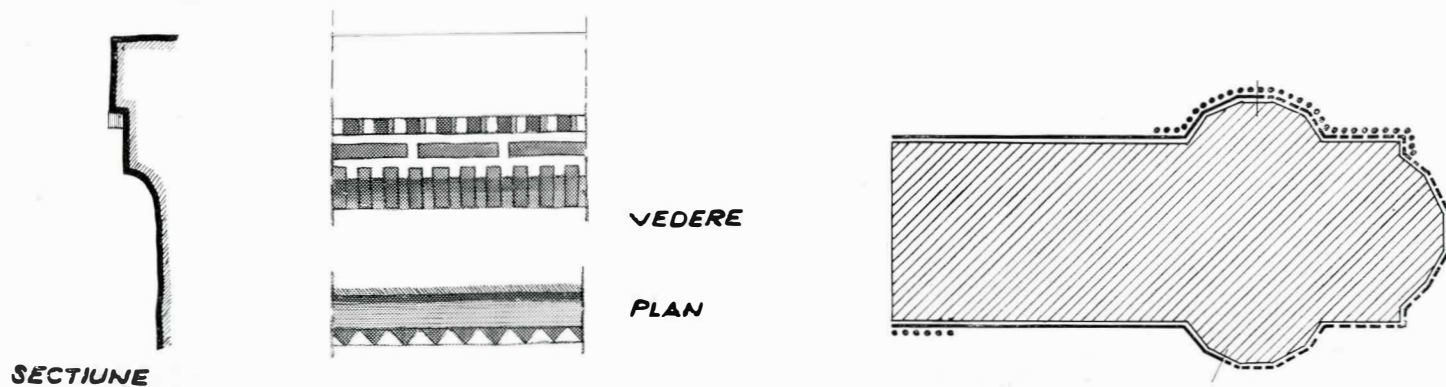

g. 3. Consolidarea pridvorului prin dublarea cosoroabelor.

g. 4. Grindă tirant înainte de restaurare.

CORNISA TIP „A” 1RÎND CĂRĂMIDA SPECIALA CU VIRF.

CORNISA TIP „B” 2 RÎNDURI SUPRAPUSE CĂRAMIZI NORMALE AȘEZATE OBLIC.

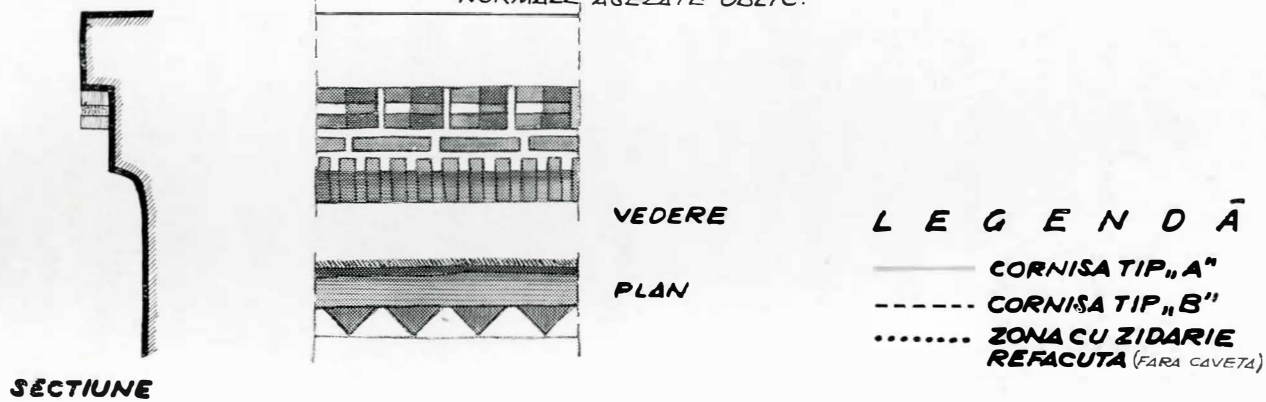

Fig. 5. Cornișă tip A și B, plan și secțiun

Fig. 6. Turnul clopotniță înainte de restaură

Fig. 7. Fațada de vest, înainte de restaurare.

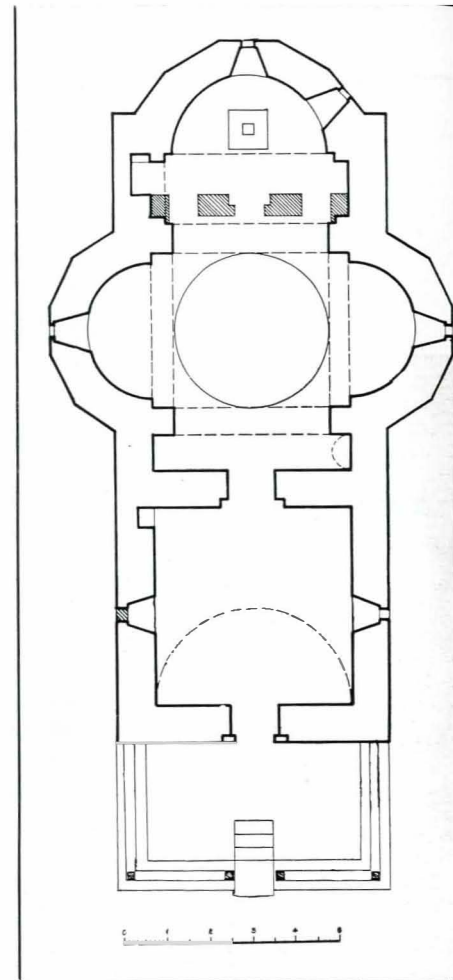

Fig. 8. Planul bisericii Brădet-A.

ig. 9. Bolta pronaosului (secțiune) după consolidare.

